

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ та МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМЦІВ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Електронні методичні рекомендації
та матеріали до практичних занять з курсу
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ОДЕСА
2023

УДК 811.161.2-26'0(072)
І907

Укладач:

М. Л. Дружинець, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Рецензенти:

Т. Ю. Ковалевська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І.Мечникова;

Т. М. Шевченко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою філологічного факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол №3 від 8 листопада 2023 р.*

І907 **Історія** української літературної мови [Електронний ресурс] : електрон. метод. рекомендації та матеріали до практичних занять з курсу «Історія української літературної мови» для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти / уклад.: М. Л. Дружинець. – Одеса, 2023. – 46 с. – 0,9 МБ.

У методичних рекомендаціях і матеріалах до практичних занять висвітлюються основні положення робочої програми курсу «Історія української літературної мови», сформульовано предмет, мету, завдання, представлено зміст курсу, подано рекомендовану літературу, перелік питань для підсумкового контролю та колоквиуму, завдання для практичних занять і контрольної роботи, ІСЗ, форми оцінювання. Методичні рекомендації розраховані на здобувачів денної / заочної форм навчання спеціалізації «Українська мова та література» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та допоможуть при підготовці до практичних занять, при самостійному виконанні завдань.

УДК 811.161.2-26'0(072)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Зміст навчальної дисципліни.....	5
Тематика практичних занять і завдання.....	6
Самостійна робота.....	23
Індивідуальне самостійне завдання.....	24
Колоквіум.....	24
Контрольна робота.....	25
Питання для підсумкового контролю.....	28
Оцінювання.....	30
Рекомендована література.....	30
Глосарій.....	35

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Історія української літературної мови» викладається здобувачам другого курсу філологічного факультету першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія і відповідає освітній програмі підготовки магістрів спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.01 «Українська мова та література».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є писемні пам'ятки, стилі та типи літературно-писемної мови, факти історії української мови

Міждисциплінарні зв'язки: історія, культурологія, філософія, вступ до мовознавства, загальне мовознавство, історія українського мовознавства; історія української мови, українська діалектологія, фонетика, стилістика, лексикологія, морфологія.

Програма навчальної дисципліни складається з **таких змістових модулів:**

1. Літературно-писемна мова Київської Русі XI – XIII ст. Староукраїнська літературно-писемна мова XIV – I-ої пол. XVIII ст.
2. Нова українська літературна мова

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є ознайомити із загальними процесами розвитку літературної мови, її зародженням, становленням, еволюцією від початків до сучасного стану, виробити в студентів другого курсу потреби свідомого засвоєння теоретичних засад курсу історії української мови, прагнення до творчого використання всього багатства історичних фактів з історії української літературної мови у сфері професійної діяльності та інтелектуального спілкування.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Історія української літературної мови» є такі:

виділити етапи формування української літературної мови та охарактеризувати основні тенденції у межах кожного часового зрізу;

ознайомити із писемними пам'ятками, стилями та типами літературно-писемної мови починаючи з XI ст.;

простежити взаємодію літературної мови з живою розмовною мовою, репрезентованою різноманітністю територіальних та соціальних діалектів;

подати особливості та стильову диференціацію нової української літературної мови;

простежити взаємозв'язки між певними періодами становлення літературної мови – традиційне і нове у загальному спрямуванні мовотворчих процесів;

виявити домінуючі джерела творення літературної мови кожного періоду;

сформувати у студентів потребу творчого і свідомого підходу до оволодіння фактами історії української мови й творчого осмислення процесу її розвитку;

створити надійне підґрунтя для використання набутих знань у побутовій та професійній практиці;

підготувати сучасного працівника сфери освіти та науки.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 (90) годин (з них лекції – 18 (8), практичні – 18 (4), СРС – 54 (78), що становить 3 кредити ЄКТС.

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Літературно-писемна мова Київської Русі XI – XIII ст. Староукраїнська літературно-писемна мова XIV – 1-ої пол. XVIII ст.

ТЕМА 1. Вступ. Предмет і завдання курсу. Національна мова. Літературна мова. Державна мова.

ТЕМА 2. Проблеми періодизації історії української літературної мови.

ТЕМА 3. Літературно-писемна мова Київської Русі XI – XIII ст.

ТЕМА 4. Староукраїнська літературно-писемна мова XIV – I половини XVIII ст. Літературно-писемна мова XIV – I половини XVI ст.

ТЕМА 5. Літературно-писемна мова II половини XVI – I половини XVII ст.

ТЕМА 6. Літературно-писемна мова II половини XVII – I половини XVIII ст. Розвиток стилів.

ТЕМА 7. Літературно-писемна мова II половини XVIII ст. Занепад старої української літературної мови.

Змістовий модуль 2. Нова українська літературна мова

ТЕМА 8. Початок нової української літературної мови в Східній Україні. «Енеїда» І.Котляревського.

ТЕМА 9. Розвиток української літературної мови в період від І.П.Котляревського до Т.Г.Шевченка.

ТЕМА 10. Роль Т.Шевченка в історії української літературної мови.

ТЕМА 11. Нова українська літературна мова в Західній Україні. Альманах «Русалка Дністрова».

ТЕМА 12. Розвиток української літературної мови в II половини XIX – початку XX ст. в Східній Україні. Провідна роль художнього стилю.

ТЕМА 13. Розвиток наукового, публіцистичного, епістолярного стилів II половини XIX – початку XX ст. в Східній Україні.

ТЕМА 14. Боротьба в Галичині за літературну мову на народній основі в II половини XIX – XX ст. розвиток стилів літературної мови.

ТЕМА 15. Українська літературна мова в період 1917 – 1932 роки.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ і ЗАВДАННЯ

Практичне заняття № 1 (2 год)

Тема: Національна мова. Літературна мова. Державна мова. Проблеми періодизації історії української літературної мови.

План:

1. Конституція України. Закон української РСР «Про мови в Українській РСР», Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року, їх теоретичне та практичне значення для розвитку української літературної мови.
2. Поняття «національна мова» та «літературна мова».
3. Риси літературної української мови. Стилї літературної мови. Функції літературної мови.
4. Державна мова. Офіційна мова.
3. Проблеми періодизації історії української літературної мови:
 - а) принципи періодизації;
 - б) періоди та підперіоди;
 - в) внутрішньомовні та позамовні чинники.

Література:

Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.

Дружинець М. Л. До проблеми періодизації історії української літературної мови. *Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми : колективна монографія*. Одеса : ПолиПринт, 2018. С. 20–27.

Ніка О. Історія української літературної мови: навчальний посібник. Київ: ВД «Освіта України», 2013. 316 с.

Німчук В. В. Хрестоматія з історії української мови Х–ХІІІ ст. Житомир: Полісся, 2015. 352 с.

Радевич-Винницький Я. Історія української мови. Львів: Априорі, 2020. 260 с.

Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : “АртЕк”, 2001. 392 с.

Таранець В. Походження етносу українці та їхньої мови. *Український глотогенез: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Походження й розвиток української мови та її говорів»* ; [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. Житомир : Полісся, 2015. С. 118–129.

Таранець В. Г. Українці: етнос і мова : монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2013. 364 с.

Фельчак О. О. Питання походження української мови в мовознавстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Лінгвістика* № 1 (22), 2011. С. 76– 87.

Фельчак О.О. Питання походження української мови: лінгвістично-історіографічний аспект [Текст] : автореферат... канд. філол. наук, спец.: 10.02.01 – українська мова. Донецьк : Донецький нац. ун–т, 2011. 20 с.

Виконати завдання:

- 1. Розкрити тезу: «Українська національна мова - найважливіша ознака нації». З'ясувати основні субкоди мови: загальнонародна мова, територіальні діалекти, соціальні діалекти, напівдіалекти, просторіччя, жаргон, арго; літературна мова як різновид національної мови.**
- 2. Розкрити систему функцій сучасної української мови, на конкретних прикладах показати їх залежність від сфер використання літературної мови у суспільстві.**
- 3. З'ясувати, чим зумовлена різноманітність стилів і підстилів сучасної літературної мови у писемному та усному її вживанні. Дати характеристику кожного стилю та підстилю.**
- 4. Розкрити поняття літературна мова; назвати норми української літературної мови та наукові джерела, де вони викладені; показати важливість для функціонування літературної мови.**
- 5. Законспектувати статтю Дружинець М. Л. До проблеми періодизації історії української літературної мови. *Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми : колективна монографія*. Одеса : ПолиПринт, 2018. С. 20–27 та звернути увагу на періодизацію історії української літератури.**

Практичне заняття № 2 (2 год)

**Тема: Літературно-писемна мова Київської Русі – XI – XIII ст.
(давньоукраїнська).**

План

1. Походження письма у слов'ян та східних слов'ян.
2. Виникнення і розвиток давньоукраїнської літературно-писемної мови.
3. Типи літературно-писемної мови періоду Київської Русі та особливості їх функціонування.
4. Стилї та жанри цього періоду.
5. Пам'ятки, які представляють типи літературно-писемної мови періоду Київської Русі.
6. Характеристика мови пам'яток, що є східнослов'янськими копіями із старослов'янських оригіналів.
7. Характеристика мови пам'яток –перекладів з грецьких оригіналів.
8. Характеристика мови оригінальних творів різних жанрів.

Література:

- Баденкова В. Роль старослов'янської мови у формуванні української літературної мови. *Актуальні питання розвитку української мови у науковій ретроспекції та перспективі* : матеріали круглого столу до Дня української писемності та мови. Миколаїв : МНУ, 2012. С. 25–27.
- Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2002. С. 19–152.
- Бурячок А. Мовна ситуація в Київській Русі. *Науково-інформаційний вісник* № 2(79) березень–квітень. Київ, 2012. С. 52–57.

Видайчук Т. Лінгвополітичні виміри поняття «мова» у староукраїнську добу. *Українська мова й література в сучасній школі* (12). 2013. С. 29-34. ISSN 2267

Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.

Дружинець М. Л. Діахронічна ретроспектива: українське усне мовлення за писемними пам'ятками. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство)* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2017. № 8. Т.1. С. 76–80.

Дружинець М. Л. Українське усне мовлення за пам'ятками давньо- та староукраїнської мови. *Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій: колективна монографія*. Одеса: ПолиПринт, 2017. С. 33– 41.

Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса: Одеський національний університет, 2019. 580 с.

Історія української літератури XI – XVIII ст. [Текст] : навч. посіб. / П. В. Білоус. Київ : Академія, 2009. 424 с.

Казакова Т. В. Джерела традицій української публіцистичної словесності («Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона) Наукові записки Інституту журналістики [Текст] : Т. 26 Січень – березень. Київ : Видавництво Інституту журналістики, 2007. С. 190–194.

Колоїз Ж. В. Мовностилістичні особливості «Слова про закон і благодать» Іларіона. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. статей / гол. ред. В. А. Зарва. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. XXIV. Ч. IV. С. 445–453.

Колоїз Ж. В. Мовностилістичні особливості «Слова про закон і благодать» Іларіона. *Лінгвокультурологічна та етнолінгвістична інтерпретація слова й тексту* : Хрестоматія / Упорядники : Вавринюк Т. І., Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. ; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2015. С. 69–78.

Мацько Л., Христенюк В. Історія української літературної мови. Дивослово. 2002. № 10. С. 53–60.

Ніка О. Історія української літературної мови: навчальний посібник. Київ: ВД «Освіта України», 2013. 316 с.

Німчук В. В. Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст. Житомир : Полісся, 2015. 352 с.

Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. Київ : Віпол, 2014. 280 с.

Прискока О. В., Франчук В. Ю. Київська спадщина у писемності Великого князівства Литовського. 2013. № 2–3. С. 113–127.

Радевич-Винницький Я. Історія української мови. Львів: Априорі, 2020. 260 с.

Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2002. 392 с.

Скаб М. В. Основні правила української вимови церковнослов'янського тексту. *Богословський вісник* : зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. № 3. С. 112–122.

Скляренко В. Г. «Темні місця» в «Слові о полку Ігоревім». *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 3 – 12.

Таранець В. Походження етносу українці та їхньої мови. *Український глотогенез: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Походження й розвиток української мови та її говорів»*; [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. Житомир : Полісся, 2015. С. 118–129.

Таранець В. Г. Українці: етнос і мова : монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2013. 364 с.

Фельчак О. О. Питання походження української мови в мовознавстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Лінгвістика* № 1 (22), 2011. С.76–87.

Фельчак О.О. Питання походження української мови: лінгвістично-історіографічний аспект [Текст] : автореферат... канд. філол. наук, спец.: 10.02.01 – українська мова. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2011. 20 с.

Яковенко О. В. Етапи становлення української писемності : наукова подорож : (до Дня української писемності). *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2010. № 27 (вересень). С. 30–38.

Виконати завдання:

- 1. Навести гіпотези, теорії, думки щодо походження письма у східних слов'ян. Викласти відомі свідчення іноземних авторів про наявність письма у східних слов'ян.**
- 2. Обґрунтувати думки, теорії, що є в науці, про походження давньоукраїнської літературно-писемної мови. Наведіть найважливіші гіпотези про літературно-писемну мову у дохристиянський період.**
- 3. Реферат. Дати загальну характеристику Велесової книги.**
- 4. Розкрити причини й умови появи двох типів літературно-писемної мови давньоукраїнської народності; дати загальну характеристику багатостильової диференціації.**
- 5. Назвати основні пам'ятки, які представляють старослов'янський та церковнослов'янський тип літературної мови XI–XIII ст.; схарактеризувати стилі та жанри цього типу літературно-писемної мови.**
- 6. Дати загальну характеристику мови пам'яток: «Хроніка Георгія Амартола», повість «Александрія», «Житіє святого чоловіка божого Олексія» та ін. Показати зв'язок мови перекладів з мовою копій із старослов'янських оригіналів.**
- 7. Назвати основні пам'ятки, які представляють давньоукраїнський тип літературної мови XI – XIII ст.; схарактеризувати стилі та жанри цього типу літературно-писемної мови.**
- 8. Дати загальну характеристику «Слова о полку Ігоревім», «Руської правди», Галицько-Волинського літопису.**

Практичне заняття № 3 (2 год)

Тема: Староукраїнська літературно-писемна мова XIV–1-ої пол. XVI ст.

План:

1. Суспільно-історичні умови розвитку літературної мови XIV–1-ої пол. XVI ст. Україна під владою Литви та Польщі.
2. Типи літературно-писемної мови XIV–1-ої пол. XVI ст. та особливості їх функціонування.
3. Ділова мова як основа формування норм української літературної мови. Мова українських грамот.
4. Сфери вживання словеноруської мови. Четья-Мінея (1489).
5. Переклади церковних книг «простою мовою». Пересопницьке Євангеліє.

Література:

- Видайчук Т. Л. Відбиття другого південнослов'янського впливу у графіці та орфографії українських рукописних житійно-повістевих пам'яток XVI ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 4. С. 97–105.
- Видайчук Т. Лінгвополітичні виміри поняття «мова» у староукраїнську добу. *Українська мова й література в сучасній школі* (12). 2013. С. 29-34.
- Видайчук Т. Л. Система консонантизму староукраїнської літературної мови XVI ст. та її відбиття у правописі житійно-повістевих пам'яток. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2002. Вип. 6. С. 55–64.
- Воронич Г. Четья Мінея 1489 року: українсько-білоруська мовна дискусія. *Українська мова*. 2008. №3. С. 41–47.
- Гнатенко Л. Графіко-орфографічна система «Четьї Мінеї 1489 року». *Українська мова*. 2010. № 2. С. 81–103.
- Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.
- Добосевич У. Роль влади і церкви у формуванні статусу і престижу української мови в XVI – першій половині XVII ст. *Мова і суспільство* : зб. наук. праць. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2013. Вип. 4. С. 81–87.
- Дружинець М. Л. Діахронічна ретроспектива: українське усне мовлення за писемними пам'ятками. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2017. № 8. Т.1. С. 76–80.
- Дружинець М. Л. Українське усне мовлення за пам'ятками давньо- та староукраїнської мови. *Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій: колективна монографія*. Одеса: ПолиПринт, 2017. С. 33–41.
- Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса: Одеський національний університет, 2019. 580 с.
- Матвієнко А. Пересопницьке Євангеліє – видатна пам'ятка українського відродження XVI ст. *Дивослово*. 2004. № 5. С. 31 – 34.
- Мозер М. Огляд історії української мови середньої доби. *Причинки до історії української мови* / [За заг. ред. С. Вакуленка]. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. XVI. С. 40–54.
- Мозер М. Що таке «проста мова»? *Причинки до історії української мови* / За заг. ред. С. Вакуленка. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. XVI. С. 75–111.

Мойсієнко В. М. Про національний статус «руської мови» в часи Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 67–82.

Мойсієнко В. М. Чи мала «руська мова» національність у часи Великого князівства Литовського? *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2005. Вип. 8. С.69–94.

Ніка О. Історія української літературної мови: навчальний посібник. Київ: ВД «Освіта України», 2013. 316 с.

Німчук В. В. Четвя 1489 року в контексті сучасної україністики. *Українська мова*. 2015. № 1. С. 3–35.

Півторак Г. П. Державна мова у Великому князівстві литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток. *Мовознавство*. 2005. №3–4.

Прискока О. В., Франчук В. Ю. Київська спадщина у писемності Великого князівства Литовського. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 113–127.

Радевич-Винницький Я. Історія української мови. Львів: Априорі, 2020. 260 с.

Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ: АртЕк, 2002. 392 с.

Фаріон І. Лінгвономен проста мова як символ нового часу. *Правдиве українське серце*. Правдиве українське серце. Олександр Рибалко / Упор. І. Гирич та К. Рибалко; заг. ред. К. Рибалко. Київ: Видавничий дім «Простір», 2010. С. 510–521.

Фаріон І. Лінгвономен українська мова як етнонаціональна ідентифікація українців (на матеріалі текстів XIV–XX ст.). *Український глотогенез*. Житомир: «Полісся», 2015. С. 225–235.

Фаріон І. Д. Рецепція поняття культури української (руської) мови в діяхронії. *Український смисл*. 2012. № 1. С.101–105.

Фаріон І. Д. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII ст.: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 656 с.

Фаріон І. Франкова візія суспільного статусу руської мови в Галичині (Друга половина XVIII – початок XX ст.) *Дивослово*. 2007. №3. С. 23–27.

Чепіга І. Деякі синтаксичні явища в мові Пересопницького Євангелія. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 31–34.

Шморгун Є. І пільма не здолала його : сторінка буття «Пересопницького Євангелія». Рівне: Азалія, 2011. 164 с.

Виконати завдання:

1. Показати подальший розвиток і функціонування літературно-писемної мови попереднього, київськоруського, періоду в умовах Литовської держави.

2. Розкрити особливості функціонування двох типів літературно-писемної мови – церковнослов'янської та руської в Литовській державі; охарактеризувати функції «руської» мови, два варіанти цієї мови;

назвати основні пам'ятки, що представляють цей тип літературно-писемної мови.

3. Розкрити особливості функціонування ділового стилю староукраїнської літературної мови : дати загальну характеристику мови українських грамот XIV-XV ст., показати відбиття у мові грамот лексичних і граматичних рис української розмовної мови.

4. Розкрити суспільно-історичні причини, які зумовили практику перекладу церковних книг «простою мовою»; з'ясувати, з яких мов здійснювалися переклади церковно-релігійних творів «простою мовою». Назвати ознаки «простої мови».

5. Реферат. Роль перекладу Пересопницького Євангелія у формуванні простої мови.

Практичне заняття № 4 (2 год)

Тема: Літературно-писемна мова 2-ої пол. XVI – 1-ої пол. XVII ст.

План:

1. Історичні умови розвитку літературно-писемної мови 2-ої пол. XVI – 1-ої пол. XVII ст.
2. Зародження друкарства в Україні.
3. Типи літературно-писемної мови 2-ої пол. XVI – 1-ої пол. XVII ст.
4. Багатостильовий характер літературної мови цього періоду.
5. Полемічна література та її роль у розвитку української літературної мови.
6. Мова творів художнього стилю.
7. Характеристика мови ділового та літописного стилів.
8. Граматична нормалізація української літературної мови. Перші граматики.
9. Лексикографічна нормалізація української літературної мови. Перші словники.

Література:

Баденкова В. Процесуально-правова лексика «Книги Київського підкоморного суду (1584-1644)». *Ономастика і апелятиви* : зб. наук. пр. ; [за ред. В. О. Горпинича]. Дніпропетровськ : Пороги, 2004. Вип. 21. С. 56–63.

Білоусенко П. І. Єсть известное художество... Граматиці М.Смотрицького 400 років. *Українська мова*. 2019. № 4. С. 47–56.

Видайчук Т. Л. Розвиток фонетичної системи староукраїнської мови другої половини XVI–XVIII ст. на тлі правописної традиції (на матеріалі житійно-повістевих пам'яток): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. Київ, 2004. 18 с.

Видайчук Т. Л. Система консонантизму староукраїнської літературної мови XVI ст. та її відбиття у правописі житійно-повістевих пам'яток. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2002. Вип. 6. С. 55–64.

Гнатюк Л. Мовна гра як спосіб осягнення світу : на матеріалі староукраїнських текстів кінця XVI–XVIII ст. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2004. Вип. 14. Кн. 1. С. 93–97.

- Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.
- Гриценко С. П. Динаміка лексики української мови XVI–XVII ст. Київ : КММ, 2017. 934 с.
- Запаско Я., Мацюк О., Стасенко В. Початки українського друкарства. Львів : Центр Європи, 2000. 222 с.
- Ісаєвич Я. Українське книговидання : витоки, розвиток, проблеми. – Л. : Ін-т українознавства, 2002. 520 с.
- Мельников О. Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова : огляд публікацій останніх років. *Вісн. Кн. палати*. 2006. № 4. С. 10–13.
- Муромцева О. Г. З історії української літературної мови. Харків, 2008. 229 с.
- Пересопницьке Євангеліє. *Україна від А до Я* : сучасний енциклопедичний словник-довідник / уклад. О. М. Кожушко. Харків Вид-во «Ранок», 2009. С. 418–419.
- Наєнко Г. М. Граматика Лаврентія Зизанія та Мелетія Смотрицького в контексті наукового текстотворення середньоукраїнського періоду. *Українська мова*. 2019. № 4. С. 70–84.
- Наєнко Г. Етапи становлення наукового стилю української мови : кінець 16 – перша половина 17 століття. Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. *Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута, 2003. С. 162–167.
- Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : «АртЕк», 2001. 392 с.
- Фаріон І. Лінгвономен проста мова як символ нового часу. *Правдиве українське серце. Олександр Рибалко* / Упор. І. Гирич та К. Рибалко; заг. ред. К. Рибалко. Київ: Видавничий дім «Простір», 2010. С. 510–521.
- Фаріон І. Лінгвономен українська мова як етнонаціональна ідентифікація українців (на матеріалі текстів XIV–XX ст.). *Український глотогенез*. Житомир: «Полісся», 2015. С. 225–235.
- Фаріон І. Місце простої руської мови у мовній концепції Івана Вишенського Ірина. *Українська мова*. 2010. № 4. 57–67.
- Чепіга І. Деякі синтаксичні явища в мові Пересопницького Євангелія. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 31–34.
- Якимович-Чапран Д. Термінотворча діяльність Лаврентія Зизанія : [мовознавча термінолексика XVI–XVII ст.]. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. М. Литвин, упоряд. О. Сідляр, Н. Кобрин. Львів, 2012. Вип. 21 : Scripta manent. С. 833–838.
- Danylenko A. 'Prostaja mova', 'Kitab', and Polissian Standard. *De Welt der Slaven*. 2006. Bd. 51. Nr. 1. S. 80–115.

Виконати завдання:

1. Пояснити наслідки Люблінської та Брестської уній, значення народно-визвольного руху українського народу у культурному відродженні України.

2. Охарактеризувати причини виникнення друкарства, появи братств, з'ясувати їх роль у культурно-освітньому розвитку України.
3. Дати загальну характеристику багатостильової диференціації української літературної мови. Назвати основні пам'ятки, які які представляють словеноруський тип та «просту мову».
4. Назвати найголовніших полемістів і найголовніші твори полемічного стилю.
5. З'ясувати, якими жанрами представлена художня література цього періоду, в яких жанрах і яких творах представлена словеноруська «проста» та народнодіалектна мова.
6. Дати загальну характеристику мови пам'яток ділового та літописного стилів. Встановити традиційне та нове у мовному оформленні ділових документів та літописів.
7. З'ясувати умови появи граматик Л. Зизанія. М. Смотрицького, І.Ужевича; назвати який тип літературної мови вони представляють.
8. Дати коротку характеристику лексикографічних праць: «Лексис» Л.Зизанія, «Лексикон» Памви Беринди та «Синоніма славеноросская».

Практичне заняття № 5 (2 год)

Тема: Літературно-писемна мова 2-ої пол. XVII – 1-ої пол. XVIII ст.

План:

1. Суспільно-історичні та соціально-культурні умови розвитку літературної мови 2-ої пол. XVII – 1-ої пол. XVIII ст.
2. Лінгвістичні риси українського бароко.
3. Діяльність Києво-Могилянської академії.
4. Типи літературно-писемної мови, сфери їх функціонування.
5. Характеристика ділового стилю. Документи канцелярії Б. Хмельницького.
6. Розвиток літописного стилю (літописи Самовидця, С.Величка, Г.Грабянки).
7. Розвиток художнього стилю. Мова поетичних творів, проповідей, казань.

Література:

- Бичкова Т. С. Фонетичні особливості рукописних збірників XVII–XVIII ст. [Текст] : навч. посіб. Чернівці : Рута, 2006. 51 с.
- Видайчук Т. Лінгвополітичні виміри поняття «мова» у староукраїнську добу. *Українська мова й література в сучасній школі* (12). 2013. С. 29-34.
- Видайчук Т. Мовні аспекти особистості автора (за житійно-повістевими і діловими пам'ятками кінця XVI–XVIII ст.) / *Мовознавчі студії*. Зб. наукових праць міжнародної наукової конференції «Мова як світ світів. Граматика і поетика української мови». Київ, 2007. Ч. II. С. 67–70.
- Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.
- Грималовський І. С. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2006. 20 с.

Гуцуляк І. Рецепція Біблії у символіці українського поетичного бароко. *Лінгвостилістичні студії*. 2020. Вип. 12. С. 37–53.

Історія українського правопису XVI–XX століття: Хрестоматія / Упоряд.: В. В. Німчук; Н. В. Пуряєва; НАН України. Ін-т укр. мови. Київ: Наук. думка, 2004. 583 с.

Заболотна Н. В. Синонімія в мові творів Климентія Зиновієва та Івана Величковського. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*: Зб. наук. праць. Вип. II. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. С. 91–99.

Зелінська О. Звернення в барокових проповідях [Текст]. *Українська мова*. 2007. № 1. С. 65–74.

Зелінська О. Стилїстичні особливості проповіді Петра Могили «Хрест спасителя і кожної людини» [Текст]: *Біблія. Українська історична та діалектична лексика* : зб. наук. праць / редкол. В.М. Винницький. Львів, 2007. Вип. 5. С. 308–317.

Києво-Могилянська академія XVII–XVIII ст. в іменах. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. 736 с.

Маліневська Н.П. Фонетична система української мови XVII – початку XVIII ст. (за текстами пісень, записаних латиницею). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000. 19 с.

Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : «АртЕк», 2001. 392 с.

Фаріон І. Лінгвістичні наслідки Переяславської (з) ради [Текст]. *Дивослово*. 2003. №4. С. 2–6.

Хижняк З. І. З історії Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст. Київ, 2005. 64 с.

Шевчук В. Мова й витворення культурних та духовних цінностей (XVII–XVIII ст.) *Дивослово*. 1996. №3. С. 16–22.

Штанденко У. Мовний аналіз гетьманських універсалів Івана Мазепи. *Українська мова*. 2018. № 2. С. 91–100.

Виконати завдання:

1. З'ясувати наслідки приєднання України до росії та значення визвольної війни проти Польщі для пробудження самосвідомості українського народу.

2. Назвати відомих вчених, видатних людей – учнів та викладачів Києво-Могилянської академії. Розкрити роль Києво-Могилянської академії в культурному житті України.

3. Назвати мовні особливості актово-урядових документів дипломатичного характеру, а також універсалів Б. Хмельницького.

4. Дати загальну характеристику мови козацьких літописів. Назвати відомі літописні пам'ятки та їх авторів.

5. Показати мовний дуалізм літератури XVII-XVIII ст., що виявився у художньому стилі. Назвати твори написані словеноруською мовою та «простою мовою».

6. Дати характеристику мови художніх творів Климентія Зиновієва. З'ясувати які з них написані словеноруською мовою та «простою мовою».

7. Охарактеризувати мовні особливості шкільних драм «Милость Божія», «Драма про Олексія чоловіка божого», інтермедії М.Довгалевського «Комическое дѣйствие», трагедії Ф. Прокоповича «Владимир».

Практичне заняття № 6 (2 год)

Тема: Літературно-писемна мова 2-ої половини ХУІІІ ст.

Занепад старої української літературної мови

План:

1. Історичні умови розвитку української літературної мови в Східній Україні в 2-ій половині ХУІІІ.
2. Типи літературної мови 2-ої половини ХУІІІ.
3. Розвиток художнього стилю у 2-ій половині ХУІІІ:
 - а) Значення діяльності Г. С. Сковороди
 - б) Значення діяльності І. Некрашевича.
4. Занепад старої української літературної мови. Причини і процес занепаду.

Література:

Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.

Гнатюк Л. Мова Григорія Сковороди : хаос чи система? *Культура слова*. Київ, 2004. Вип. 64. С. 3 – 9.

Гнатюк Л. П. Мовна свідомість і мовна практика Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : автореф. дис ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ : Б. в., 2011. 35 с.

Гнатюк Л. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. 446 с.

Гнатюк Л. Своєрідність мовної картини світу в «Саду божественных пѣсней» Г. Сковороди. *Вісник Київського університету*. Серія. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Київ, 1997. С. 70–73.

Гнатюк Л. Староукраїнська мовна свідомість і причини морфологічної варіативності у староукраїнській літературній мові кінця ХУІ–ХУІІІ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Серія «Філологія». 2003. № 6. С. 214–219.

Гнатюк Л. Староукраїнська орфографічна традиція і проблема озвучення текстів Г. Сковороди. *У силовому полі мови : пам'яті І. П. Чепіги*. Київ : КММ, 2011. С. 63–70.

Гнатюк Л. То якою ж мовою писав Григорій Сковорода? (Погляд крізь призму ста років української мовної свідомості). *Дивослово*. 2006. №3. С. 47–51.

Гнатюк Л. Філософія слова Григорія Сковороди. *Українська мова*. 2002. №1. С. 63–70.

Грималовський І. С. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2006. 20 с.

Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : «АртЕк», 2001. 392 с.

Шевельов Ю. Пролегомена до вивчення мови та стилю Г. Сковороди. *Вибрані праці* : у 2 кн. [упоряд. Л. Масенко]. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Кн. I. Мовознавство. С. 511–566.

Виконати завдання:

1. З'ясувати, як гальмували розвиток української літературної мови такі фактори: заборона викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії, скасування гетьманщини, заборона друкування і використання «Букваря», зруйнування Запорізької Січі.

2. Назвати типи літературно-писемної мови, стилі, жанри і пам'ятки, якими представлені ці типи.

3. Охарактеризувати мовні особливості творів І. Неκραшевича.

4. Пояснити, чим зумовлена різноманітність мовних засобів у творах Г. Сковороди.

5. Розкрити причини і процес занепаду стилів: ділового, полемічного, літописного, наукового, художнього; зміни у суспільній функції провідницького та житійного стилів.

6. Назвати жанри і твори художнього стилю, які не занепали, а продовжилися у новій українській літературній мові.

Практичне заняття № 7 (2 год)

Тема: Нова українська літературна мова. «Енеїда» І. П. Котляревського. «Русалка Дністровая».

План:

1. Поняття про нову українську літературну мову.

2. Південно-східний діалект – основа загальнонаціональної української літературної мови.

3. І. П. Котляревський – зачинатель нової української літературної мови на народній основі.

4. Мова творів І. П. Котляревського.

5. Нова українська літературна мова на західноукраїнських землях. Альманах «Русалка Дністровая».

Література:

Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.

- Грималовський І. С. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2006. 20 с.
- Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса: Одеський національний університет, 2019. 580 с.
- Желязкова В. В., Зинякова А. А. Наголошення іменних частин мови в поемі «Енеїда» І.П. Котляревського : [монографія]. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. 238 с.
- Історія українського правопису XVI – XX століття: Хрестоматія / Упоряд.: В. В. Німчук; Н. В. Пуряєва; НАН України. Ін-т укр. мови. Київ: Наук. думка, 2004. 583 с.
- Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : “АртЕк”, 2001. 392 с.
- Фаріон І. Лінгвістичний феномен Маркіяна Шашкевича. *Дивослово*. 2007. № 10. С. 38–44; 2007. № 11. С. 35–38.
- Фаріон І. Отець Маркіян Шашкевич – український мовотворець : лінгвістичний феномен на тлі світового романтизму. Львів : Свічадо, 2007, 2007. 136 с.

Виконати завдання:

- 1. З’ясувати особливості нової української літературної мови. Визначити спільні та відмінні риси між новою та старою літературними мовами.**
- 2. Розкрити погляди мовознавців на зв’язок нової української мови із старою.**
- 3. Пояснити чому південно-східний діалект став основою загальнонаціональної української літературної мови.**
- 4. Назвати регіональні варанти нової української літературної мови, які формувалися на іншій діалектній базі.**
- 5. З’ясувати роль І. П. Котляревського у процесі формування нової української літературної мови.**
- 6. Розкрити значення мовного новаторства І. П. Котляревського у формуванні лексичних, граматичних, вимовних і правописних норм нової української літературної мови, а також показати зв’язок творів І.П.Котляревського із старою українською літературною мовою.**
- 7. З’ясувати обсяг і характер джерел, що живили лексичні та фразеологічні засоби творів І. П. Котляревського.**
- 9. Розкрити роль І. П. Котляревського у процесі орфографічно-орфоепічної нормалізації нової української літературної мови.**
- 10. Розкрити значення альманаху «Русалка Дністрова» в процесі розвитку нової української мови на західноукраїнській народній основі.**

Практичне заняття № 8 (2 год)

Тема: Розвиток української літературної мови в період від І.П.Котляревського до Т.Г.Шевченка. Т.Г.Шевченка в історії української літературної мови.

План:

1. Полеміка навколо питання про самостійність української мови та про право на існування української літературної мови.
2. Розвиток художнього стилю нової української літературної мови в Східній Україні:
 - а) Значення творів Г. Квітки-Основ'яненка у розширенні лексичної, фразеологічної, стилістичної бази нової української літературної мови.
 - б) Традиційне та нове у творах П. Гулака-Артемівського;
 - в) Традиційне та нове у творах Є. Гребінки.
3. Початки формування наукового стилю нової української літературної мови.
4. Перші спроби української публіцистики.
5. Правописна нормалізація української літературної мови.
6. Шевченко – основоположник нової української літературної мови.
7. Мова творів Т. Шевченка – новий етап у розвитку української літературної мови.

Література:

- Гнатюк Л. Староукраїнське джерело мови Тараса Шевченка. Слово Тараса Шевченка в історії літературної мови. *Культура слова*. №80. 2014. С. 6–20.
- Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. Луцьк : Надстир'я, 2021. 140 с.
- Гузар О. Розвиток української мови в національно-культурній програмі журналу «Основа». *Мовознавство* : доп. та повідомл. на IV Міжнар. конгр. українців. Київ: Пульсари, 2002. С. 237–241.
- Дружинець М. Л. Кодифікована вимова звукосполук на сторінках першодруків та рукописів Т. Г. Шевченка. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса : «Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 51–57.
- Дружинець М.Л. Українське усне мовлення за Кобзарями-першодруками Тараса Шевченка (1840), Петра Гулака-Артемівського (1877), Євгена Гребінки (1878). *Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2016. № 26. С.125 – 131.
- Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса: Одеський національний університет, 2019. 580 с.
- Зинякова А. А. Акцентування іменників у поетичній творчості письменників кінця XVIII–XIX століть. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013 . Вип. 40. С . 36–39.
- Зинякова А. А. Етимологія та семантичний розвиток номенів на позначення реалій побуту (на матеріалі поеми «Енеїда» І.Котляревського). *Слов'янська писемність у контексті християнської культури*: матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури; [за заг. ред. Н.В. Коч]. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2014. Вип. 2. С. 53–57.

- Єрмоленко С. Я., Мойсієнко А. К., Гнатюк Л. П. Мовотворчість Тараса Шевченка в слов'янській рецепції XIX–XXI ст. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 100–112.
- Єщенко Н. Локативні номінативи у ранній поезії Тараса Шевченка (семантико-стилістичний аналіз лексем на позначення простору). *Українська мова*. 2005. № 4. С. 94–105.
- Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови поезії Тараса Шевченка. *Мовознавство*. 2002. № 1. С. 11–16.
- Мацько Л. І. Значення поетичної творчості Тараса Шевченка для розвитку української мови і культури. *Т. Г Шевченко і світова культура* : матеріали конференції, 26–28 лютого 2004 р. м. Сімферополь. Київ: Грамота, 2004, С. 19–36.
- Мозер М. Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки. – Львів, 2012.
- Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : «АртЕк», 2001. 392 с.
- Січкач С. А. Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова». К., 2003. 19 с.
- Спрішевська В. В. Наголошення прикметників в «Енеїді» І.Котляревського. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 36–46.
- Фаріон І. У фортеці Шевченкової мови. *Дивослово*. 2002. №5. С. 14–16.

Виконати завдання:

- 1. Розкрити суть полеміки 20-40 рр. XIX ст.**
- 2. Розкрити значення творів Г.Квітки-Основ'яненка у розвитку художнього стилю, у розширенні лексичної, фразеологічної, стилістичної бази нової української літературної мови.**
- 3. З'ясувати традиційне і нове у творах П. Гулака-Артемівського та Є.Гребінки. Висвітлити роль ліричних поезій, байок, балад у створенні серйозного середнього стилю української літературної мови.**
- 4. Розповісти про історію написання та видання першої друкованої граматики, її роль в історії української літературної мови.**
- 5. З'ясувати роль лексикографічних праць І. Войцеховича та П.Білецького-Носенка у процесі лексичної нормалізації нової української літературної мови.**
- 6. Назвати твори Г.Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемівського, які знаменують початок розвитку української публіцистичної прози.**
- 7. З'ясувати мовні дискусії, які розглядались у ході дискусії між прихильниками історико-етимологічного та фонетичного принципів правопису в Східній Україні.**
- 8. Назвати правописні системи, що існували в Україні у I половині XIX ст. Охарактеризувати основні ознаки кожної з цих систем.**

9. Охарактеризувати суспільно-історичні умови в Україні на час появи Т. Шевченка, розкрити роль основних факторів, які зумовили його значення як основоположника нової української літературної мови.
10. Показати як оцінювали роль Т. Г. Шевченка в розвитку української літературної мови його сучасники та послідовники.
11. На матеріалі творів Т. Г. Шевченка охарактеризувати лексичне та фразеологічне багатство, різноманітність стилістичних елементів та синтаксичних структур.

Практичне заняття № 9 (2 год)

Тема: Розвиток літературної мови 2 половини XIX – початку XX століття.

План:

1. Суспільно-історичні умови розвитку української літературної мови 2 половини XIX – початку XX ст. в Східній Україні. Система заборон друкованого слова.
2. Мовні дискусії про шляхи розвитку української літературної мови в Східній Україні.
3. Суспільно-політичні умови в Західній Україні в 2 половині XIX – початку XX ст.
4. Боротьба між москвофілами та народовцями з приводу основи літературної мови, графіки та правопису.
5. Дискусії між культурними діячами Східної та Західної України в кінці XIX – на початку XX ст. з приводу діалектної бази української літературної мови, джерел її збагачення та правописних особливостей (Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, А. Кримський, І. Франко).
6. Розвиток художнього та публіцистичного стилів.
7. Орфографічно-орфоепічна нормалізація української літературної мови.

Література:

- Видайчук Т. Проблеми становлення українського правопису в світлі праць Михайла Максимовича «Я син свого народу». Наукова спадщина Михайла Максимовича (до 200-річчя з дня народження вченого), 2006.
<http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1008/>
- Гнатюк І. Мова і стиль науково-популярних праць Лесі Українки. *Українська мова*. 2006. № 4. С. 18–24.
- Гірняк С. Про мовну ситуацію та становлення мовних норм у дискусії наддніпрянської та галицької інтелігенції початку XX ст. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 72–79.
- Грещук В. Мовна ситуація в Галичині кінця XVIII – початку XIX століття. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута, 2003. С. 168–173.
- Грещук В. Проблема розвитку української літературної мови в Галичині середини XIX ст. *Мовознавство* : доп. та повідомл. на IV Міжнар. конгр. українців. Київ: Пульсари, 2002. С. 233–237.

- Маньковська Т. Ватрослав Ягич про статус та перспективи розвитку української мови на межі ХІХ–ХХ століть. *Українознавчі студії* : наук.-теор. журнал. Івано-Франківськ, 2005–2006. Вип. 6–7. С. 71–77.
- Мацько Л. І. Пантелеймон Куліш в історії української літературної мови. *Дивослово*. 2000. №8(522). С.21–25.
- Мацько Л. І., Сидоренко О.М. Душа її і слово не дається під ярмо (про мовотворчість Лесі Українки). *Наука і сучасність*: зб. наук. праць. Київ: НПУ, 2002. Т. 30: Педагогіка. Філологія. С. 136–145
- Мацько Л., Сидоренко О. Мовотворчість Лесі Українки. *Дивослово*. 2002. № 3(541). С.14–16.
- Матвіяс І. Внесок І. Франка в українську літературну мову. *Українська мова*. 2002. №1. С. 71–77.
- Матвіяс І. Діалектна основа мови в творах Пантелеймона Куліша. *Українська мова*. 2008. №1. С. 95–99.
- Матвіяс І. Роль говорів у мовотворчості Бориса Грінченка. *Українська мова*. 2009. №3. С. 10–16.
- Матвіяс І. Г. Творчість Івана Франка на тлі історії української літературної мови. *Мовознавство*. 2003. № 6. С. 18–24.
- Мовний світ Івана Франка (статті, роздуми, матеріали) [Текст] : до 150-річчя від народж. Івана Франка : монографія / О. А. Сербенська. Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 371 с.
- Остапчук О. Мовна ситуація на Правобережній Україні в першій половині ХІХ ст. Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. *Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута, 2003. С. 182–184.
- Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : «АртЕк», 2001. 392 с.
- Сабліна С. В. Історія української літературної мови ХІХ–початку ХХст. Частина І. Конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 51с.
- Словник мови Лесі Українки (на матеріалі збірки «На крилах пісень»). Частина 1 (А – М) / уклад.: Н. О. Данилюк, Н. В. Іовхімчук, Н. П. Дарчук, Н. Г. Чейлітко, В. М. Сорокін; упоряд. Н. О. Данилюк. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 236 с.
- Словник мови Лесі Українки (на матеріалі збірки «На крилах пісень»). – Частина 2 (Н – Я) / уклад.: Н. О. Данилюк, Н. В. Іовхімчук, Н. П. Дарчук, Н. Г. Чейлітко, В. М. Сорокін; упоряд. Н. О. Данилюк. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 120 с.
- Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ століття і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні. Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. *Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута, 2003. С. 22–37.
- Тумай Н. В. Лінгвоцид української мови та шляхи його подолання українством у ХІХ – на початку ХХ століття Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 19 с.
- Фаріон І. Франкова візія суспільного статусу руської мови в Галичині (Друга половина ХVІІІ – початок ХХ ст.) *Дивослово*. 2007. №3. С. 23–27.

Ціхоцький І. Генеза мовної свідомості Івана Франка (до проблеми становлення раннього ідіолекту). *Вісник Львівського університету. Сер. філол.* 2010. Вип. 51. С.91–97.

Ціхоцький І. Діалектологічна компетенція Івана Франка (теоретична рецепція і наукова інтерпретація). *Вісник Львівського університету. Сер. філол.* 2009. Вип. 46. Ч. II. – С. 207–217

Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 160 с.

Виконати завдання:

- 1. Висвітлити суспільно-історичні умови розвитку української літературної мови 2 половини XIX – початку XX ст. в Східній Україні.**
- 2. Окреслити основне коло проблем, які піднімались українськими письменниками та вченими у ході полеміки в 70-80 рр. XIX ст.**
- 3. Показати розширення жанрового та тематичного діапазону прозових творів Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, поетичних творів Л. Глібова, Лесі Українки, С. Руданського, Б. Грінченка, П. Грабовського.**
- 4. Розкрити лексичне та синтаксичне багатство української літературної мови, показати зв'язок її з усним народним мовленням.**
- 5. Висвітлити суспільно-історичні умови розвитку української літературної мови 2 половини XIX – початку XX ст. в Західній Україні.**
- 6. З'ясувати зміст, спрямування полеміки між москвофілами та народовцями. Назвати товариства та періодичні видання, через які вони пропагували свої ідеї.**
- 7. з'ясувати у чому полягає відмінність поглядів радикалів, москвофілів та народовців на розвиток літературної мови.**
- 8. З'ясувати основні позиції культурних діячів Східної та Західної України в питаннях лексичної та правописної нормалізації української мови.**
- 9. З'ясувати роль художнього стилю в розвитку українській літературної мови на народній основі в Західній Україні в II половині XIX-на поч. XX ст.**
- 10. Охарактеризувати особливості розвитку публіцистичного стилю в Західній Україні в II половині XIX-на поч. XX ст. З'ясувати значення для літературної мови появи нових стильових різновидів – публіцистичного, інформаційного, науково-публіцистичного, художньо-публіцистичного.**
- 11. Охарактеризувати основні правописні системи, що практикувались на західноукраїнських землях.**

САМОСТІЙНА РОБОТА

Протягом семестру студент виконує такі види самостійної роботи:

- 1. Підготовка до практичних занять із використанням навчальної і наукової літератури. Виконується протягом семестру й контролюється під час занять.**

2. Конспект запропонованих тем і тем, що винесені на СРС. Здається за 2 тижні до початку сесії.
3. Підготовка ІСЗ (1 реферат та 1 прес-реліз) на запропоновану тему.
4. Для студентів заочної форми навчання передбачена контрольна робота. Контрольну роботу студенти здають перед початком сесії.
5. Для студентів, що навчаються за індивідуальним графіком передбачене проведення колоквиуму.
6. На останньому практичному занятті студенти пишуть підсумкове тестування.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ

Теми рефератів:

1. Джерела вивчення історії української літературної мови.
2. Поняття давньоруська мова в термінологічній парадигмі історії української літературної мови.
3. Давні євангелія як джерело вивчення історії української літературної мови.
4. Мовне новаторство І. Котляревського.
5. Ключові поняття мовної картини світу Т. Шевченка.
6. Мовні питання в епістолярії Лесі Українки.
7. Оригінальні тексти Лесі Українки і проблема унормування української літературної мови
8. Публіцистика Лесі Українки і проблеми літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст.
9. Громадська діяльність і публіцистика Олени Пчілки.
10. Наукова термінологія у працях І. Франка.
11. Мовознавчі праці І. Франка.
12. Українська мова в науковому висвітленні М. Грушевського.

Скласти прес-реліз на тему:

- «Мова і стиль Т. Г. Шевченка»;
- «Перша друкована граматики»;
- «Лексис Л. Зизанія»
- «Лексикон Памви Беринди»
- «Словарь української мови Б. Грінченка – вершина українського словникарства кінця ХІХ – початку ХХ ст.»;
- «Правописні системи ХІХ – початку ХХ ст.»;
- «Граматики на східноукраїнській мовній основі ХІХ – початку ХХ ст.»;
- «Граматики на західноукраїнській мовній основі ХІХ – початку ХХ ст.»;
- «Українська лексикографія ХІХ – початку ХХ ст.».

КОЛОКВІУМ

**Тематика: Літературно-писемна мова Київської Русі ХІ – ХІІІ ст.
Староукраїнська літературно-писемна мова ХІV – 1-ої пол. ХVІІІ ст.**

Питання до колоквиуму:

1. Типи літературно-писемної мови Київської Русі. Пам'ятки, які представляють ці типи.
2. Характеристика стилів та пам'яток літературної мови періоду Київської Русі
3. Риси української мови в пам'ятках Київської Русі. Галицько-Волинський літопис
4. Літературна «руська мова» в Литовській державі та її функції.
5. Мова українських грамот XIV–XV ст.
6. «Проста мова» Значення перекладу Пересопницького Євангелія українською мовою.
7. Нормування літературної мови. Перші граматики XVI–XVII ст.
8. Характеристика найважливіших словників XVI–XVII ст.
9. Києво-Могилянська академія та її роль у розвитку української літературної мови.
10. Характеристик ділового стилю II гол. XVII–XVIII ст.
11. Мова літописів Самовидця, Г. Граб'янки, С. Величка.
12. Характеристика художнього стилю II пол. XVI–XVII с.
13. Народно-розмовні джерела українських інтермедій.
14. Характеристика мови творів К. Зіновієва, її характеристика.
15. Характеристика мови творів І. Некрашевича, Г.Сковороди.
16. Причини занепаду старої української літературної мови.

**Контрольна робота
для студентів заочної форми навчання**

І варіант

1. Охарактеризувати мову давньоукраїнської пам'ятки (одну на вибір).
2. Лексикографічні праці кінця 16 – 1 пол. 17 ст. Їх значення та цінність в лексичній нормалізації мови.
3. І. П. Котляревський – зачинатель нової української літературної мови.
4. Охарактеризувати мову літопису Самовидця, вказавши лексичні, фонетичні, морфологічні особливості.
Початокъ и причина войны Хмельницкого есть едино отъ ляховъ на православіе гоненіе й козакамъ отягощеніе; тогда бо онымъ не хотячи, чого не звикли были, панщини робити, на службу замковую обернено, которыхъ зъ листами и в городѣ до хандоженія коней старостове держали, в дворахъ грубо то есть печи палити, псовъ хандожити, дворѣ зѣмѣтати и до иныхъ незносныхъ дѣлъ приставляти. Знову зась которіе заставляли козаками реестровыми, а надъ ними полковникове шляхта панове отъ гетмана волности бинамнѣи не дбаючи, але, яко могучее, оныхъ мѣрами, легце поважаючи; плату, которая постановлена была на козаки отъ короля его милости и Речи посполитой по золотихъ тридцать на рокъ, тое на себе отбѣрали, зъ сотниками дѣячися.
5. Прочитати уривки першодруку і сучасного видання «Енеїди» І.П.Котляревського, порівняти фонетичні й морфологічні риси мови письменника з сучасним їх відтворенням.

За списком 1794 р.
Тепер Еней убрався в пекло,
прійшов зо всѣмъ на инчій свѣтъ;
тамъ все пожовкло и поблекло,
зеленого нычого нѣтъ
тамъ тилько туманы велькы,
тамъ чуты жалобные крыкы
там мука грѣгнымъ не мала.
Еней съ Сивиллою гляѣдѣлы,
Якіи муки тут терпѣлы,
якая кара всѣмъ була.

За списком 1969 р.
Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ;
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні зізд,
Там тилько тумани великі,
Там чутні жалобніі крики,
Там мука грішним не мала,
Еней з Сівіллою гляділи,
Якіі муки тут терпіли,
Якая кара всім була.

6. Зробити переклад. З'ясувати і пояснити місце та стилістичну роль народнорозмовної мови у творах І. Вишенського.

Первѣе да очистите церковъ от всякихъ прелестей и забобоновъ еретических и, безъ пестроты, впростотѣ сердца бога хвалите; латинский смрадь пѣсней изъ церкви изжденѣте, простою же нашею пѣснию поюще бога благодарѣте...

Скажую бо вамъ тайну великую: якъ дияволь толикую зависть имаеть на словенский языкъ, же ледве живѣ отъ гнѣва; радъ бы его до щеты погубилъ и всю борбу свою на тое двигнулъ, да его обмерзить и во огиду и ненависть приведетъ. И што нѣкоторые наши на словенский языкъ хулять и не любятъ, да знаеши запевна, якъ того майстра дѣйствомъ и рыганемъ духа его поднявши творять.

II вариант

1. Охарактеризувати мову пам'ятки старої української мови (одну на вибір).
2. Граматичні праці кінця 16 – 1 пол. 17 ст., значення їх для пізнішого формування літературної мови.
3. Т. Г. Шевченко – основоположник нової української літературної мови.
4. Охарактеризувати мову літопису П. Граб'янки, вказавши лексичні, фонетичні, морфологічні особливості.

Восприявши убо во область свою поляки Киевъ и Малороссійскія страни, по доволномъ времени усовѣтоваша въ работѣ имѣти живуція въ нихъ люди; но иже бяху отъ сихъ воинского чина одревле и мечемъ упражняхуся, а не

рабочимъ ягомъ, сїи рабского не навикша ига и дѣла, изволиша самоволно около реки Днѣпра нижае пороховъ въ пустихъ мѣстехъ и въ дикихъ поляхъ пребывать, кормящееся рыбными и звѣриними ловли и морскимъ на бѣсурманъ разбоемъ... Пища ихъ бѣ житное тѣсто квашеное, замовое саломеха рѣдко сваренное, и тимъ суть доволни; а когда случится съ рыбною, яко казаки глаголють, щербою, то за найперенѣйшую трапезу имѣють.

5. Зіставте передрук автографа та сучасну публікацію наведених творів Т.Г.Шевченка і з'ясуйте спільні та відмінні риси фонетики, граматики і правопису.

За що мене якї росла я
Люде не любилы?
За що мене якъ виросла
Молодую вбилы?
За що вони теперъ мене
Въ палатахъ витають
Царивною называють
Очей не спускають
Зъ мого цвиту? Дывуюця,
Не знають де диты?
Скажи мені, мій братику
Королевый цвите –
* * *

За що мене, як росла я,
Люди не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цвіту? Дивуються,
Не знають, де діти!
Скажи мені, мій братіку,
Королевий цвіте.

6. Зробити переклад. Визначити особливості стилю та мовні засоби, які створюють цей стиль.

А то есть причина... той мерзеной ихъ уни, або рачей апостасїи. Которою иж ся народъ роскїй зо всего сердца бридиль и ихъ въ томъ не насиѣдовалъ, они, видячи себе от своихъ парафіянъ отпущенными и зневаженными, зъ шляхтою, зъ панами и зъ княжаты мало што, або згола нѣчого почати не могиш, зачали зъ мѣщаны, зъ людомъ посполитымъ и зъ священниками, пустили межи ныхъ злого своего отступства злыи проповѣдники: кїи, посторонки, ланцухи, мандаты, баниціи (засланья).

Питання для підсумкового контролю

- 1.** Закон про мови в Україні.
- 2.** Конституція України про державний статус української мови.
- 3.** Державна програма розвитку мов в Україні до 2000 р., її завдання.
- 4.** Українська літературна мова як державна. Поняття про офіційну мову
- 5.** Розмежування понять: національна мова, літературна мова, мова творів художньої літератури.
- 6.** Риси і функції сучасної української літературної мови.
- 7.** Зміни у змісті поняття літературна мова на різних етапах розвитку
- 8.** Періодизація історії української літературної мови.
- 9.** Багатство стилів та різновидів сучасної української літературної мови.
- 10.** Норми сучасної української літературної мови.
- 11.** Питання походження писемності у східних слов'ян.
- 12.** Питання походження літературно-писемної мови у східних слов'ян
- 13.** Роль старослов'янської мови у розвитку давньоруської та сучасної мови
- 14.** Типи літературно-писемної мови Київської Русі. Пам'ятки, які представляють ці типи.
- 15.** Характеристика стилів та пам'яток літературної мови періоду Київської Русі
- 16.** Риси української мови в пам'ятках Київської Русі. Галицько-Волинський літопис
- 17.** Літературна «руська мова» в Литовській державі та її функції.
- 18.** Мова українських грамот XIV–XV ст.
- 19.** «Проста мова» Значення перекладу Пересопницького Євангелія українською мовою.
- 20.** Полемічний стиль. Мова творів І. Вишенського.
- 21.** Перші спроби українського книжного віршування. Народно-розмовні джерела української інтермедії.
- 22.** Соціально-історичні умови розвитку української літературної мови в II пол. XVI–I пол. XVII ст.
- 23.** Мова інформаційно-ділового стилю II пол. XVI – середини XVII ст. Актові книги.
- 24.** Нормування літературної мови. Перші граматики XVI–XVII ст.
- 25.** Характеристика найважливіших словників XVI–XVII ст.
- 26.** Приєднання України до Росії, його вплив на розвиток української літературної мови. Заборони друкування українських творів. .
- 27.** Києво-Могилянська академія та її роль у розвитку української літературної мови.
- 28.** Реформа алфавіту і графіки за часів Петра I, її значення.
- 29.** «Теорія трьох штилів», її значення.
- 30.** Характеристик ділового стилю II гол. XVII–XVIII ст.
- 40.** Мова літописів Самовидця, Г.Грабянки, С.Величка.
- 41.** Характеристика художнього стилю II пол. XVI–XVII с.

42. Народно-розмовні джерела українських інтермедій.
43. Вплив теорії трьох стилів на художню літературу.
44. Характеристика мови творів К. Зіновієва, її характеристика.
45. Характеристика мови творів І. Некрашевича, Г.Сковороди.
46. Причини занепаду старої української літературної мови.
47. Поняття «нова українська літературна мова».
48. Зв'язок нової української літературної мови із старою.
49. Південно-східний діалект – основа нової української літературної мови
50. І. П. Котляревський – зачинатель нової української літературної мови.
51. Характеристика мови творів І Котляревського.
52. Літературно-писемна мова в Галичині та в Закарпатті в XVII–XVIII ст.
53. Боротьба в Галичині за літературну мову на народній основі. «Русалка Дністровая»
54. Т. Шевченко – основоположник нової української літературної мови.
55. Характеристика мови творів Т. Шевченка.
56. Розвиток художнього стилю. Значення творів Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки у розвитку української літературної мови.
57. Полеміка навколо питання про самостійність української літературної мови та про право на існування літератури, писаної народною мовою в I половині XIX ст., зародження публіцистичного стилю.
58. Перша друкована граматики української мови. «Граматики малоросійського наречія» О. Павловського.
59. Правописні системи на східноукраїнських землях у I половині XIX ст.
60. Правописні системи на західноукраїнських землях у I половині XIX ст.
61. Система заборони української мови протягом XIX – поч. XX ст.
62. Провідна роль художнього стилю у розвитку літературної мови в II половині XIX – початку XX ст.
63. Найважливіші граматики II половини XIX – поч. XX ст.
64. Найважливіші словники II половини XIX – поч. XX ст. «Словарь української мови» Б. Грінченка.
65. Мовні дискусії про шляхи розвитку літературної мови в II половині XIX – поч. XX ст. (І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, І. Франко).
66. Мовні проблеми на Західній Україні в II половині XIX – поч. XX ст.
67. Вироблення принципів українського правопису (II половина XIX – поч. XX ст.).
68. Правописні системи II половини XIX – поч. XX ст. на східноукраїнських та західноукраїнських землях.
69. Українська літературна мова в період українізації (1918–1932 рр.) та в добу українізації 1925–1932 рр.

70. Українська літературна мова в період 40–50 рр. та 60–80рр. ХХ ст. Багатство стилів.

71. Розвиток художнього стилю і особливості лексики, стилістичних засобів.

72. Розвиток наукового стилю в 50–80 рр. ХХ ст.

73. Досягнення української лексикографії. Найважливіші словники. Найважливіші праці з граматики 50–90 рр. ХХ ст.

74. Правописна нормалізація української літературної мови. Нова редакція українського правопису.

75. Орфоепічна нормалізація української літературної мови. Орфоепічні словники.

ОЦІНЮВАННЯ

Методами оцінювання поточного та періодичного контролю є усне опитування, семінар, оцінювання виконання практичних завдань, тестові завдання, індивідуальне самостійне завдання, реферат, контрольне опитування.

Формою контролю з курсу «Історія української літературної мови» для студентів спеціалізації «Українська мова та література» є іспит.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточний та періодичний контроль								Підсумковий контроль (іспит)	Сума балів	
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2						Індивідуальне самостійне завдання
Т1-2	Т3-4	Т5	Т6-7	Т8-11	Т9-10	Т12-13	Т14-15	10	40	100
5	5	5	5	5	5	5	5			
Контрольна робота за змістовим модулем 1 – 5				Контрольна робота за змістовим модулем 2 – 5						

Рекомендована література

Основна

Баденкова В. Роль старослов'янської мови у формуванні української літературної мови. *Актуальні питання розвитку української мови у науковій ретроспекції та перспективі* : матеріали круглого столу до Дня української писемності та мови. Миколаїв : МНУ, 2012. С. 25–27.

Бурячок А. Мовна ситуація в Київській Русі. *Науково-інформаційний вісник* № 2(79) березень–квітень. Київ, 2012. С. 52–57.

Видайчук Т. Лінгвополітичні виміри поняття «мова» у староукраїнську добу. *Українська мова й література в сучасній школі* (12). 2013. С. 29-34. ISSN 2267

Дружинець М. Л. Відбиття кодифікованої вимови звукосполук на сторінках повістей Г. Квітки-Основ'яненка. *UCRAINICA V*. Olomouc, 2012. С. 84–88.

Дружинець М. Л. Діахронічна ретроспектива: українське усне мовлення за писемними пам'ятками. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2017. № 8. Т.1. С. 76–80.

Дружинець М. Л. До проблеми періодизації історії української літературної мови. *Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми : колективна монографія*. Одеса : ПолиПринт, 2018. С. 20–27.

Дружинець М. Л. Кодифікована вимова звукосполук на сторінках першодруків та рукописів Т. Г. Шевченка. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса : «Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 51–57.

Дружинець М.Л. Українське усне мовлення за Кобзарями-першодруками Тараса Шевченка (1840), Петра Гулака-Артемівського (1877), Євгена Гребінки (1878). *Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2016. № 26. С.125 – 131.

Дружинець М. Л. Українське усне мовлення за пам'ятками давньо- та староукраїнської мови. *Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій: колективна монографія*. Одеса: ПолиПринт, 2017. С. 33– 41.

Дружинець Марія. Українське усне мовлення за першодруками Т.Г.Шевченка. *Тарас Шевченко в долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони*. Тирасполь, 2017. С. 28– 34.

Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса: Одеський національний університет, 2019. 580 с.

Єрмоленко С. Я. Мовотворчість Тараса Шевченка в слов'янській рецепції ХІХ–ХХІ ст. / С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко, Л. П. Гнатюк. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 100–112.

Крижанівська О.І. Історія української мови. Історична фонетика.Історична граматика 2010 Історія української мови : Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.

Ніка О.Історія української літературної мови: навчальний посібник. Київ: ВД «Освіта України», 2013. 316 с.

Поповський А. М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови: монографія. Дніпро: Ліра, 2018. 324 с.

Радевич-Винницький Я. Історія української мови. Львів: Апріорі, 2020. 260 с.

Druzhynets M. Ukrainian oral speech on the diachronic level : orthoepy of the first-printed sources of the 19 th century. Topical Issues of Science and Education. Warszawa, 2017. Vol. 2. С. 141–147.

Druzhynets M. The Ukrainian verbal broadcasting after incunabula of the Kharkov writers. Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи : зб. наук. праць. Вип. 2. Тирасполь : Поліграфіст, 2015. С. 81–92.

Додаткова

- Білоус П. Давньоруська чи давньоукраїнська література? (...). *Слово і час*. 2000. №4. С.24 – 29.
- Воронич Г. Четья Мінея 1489 року: українсько-білоруська мовна дискусія. *Українська мова*. 2008. №3. С. 41–47.
- Гнатюк Л. Мова Григорія Сковороди : хаос чи система? *Культура слова*. 2004. Вип. 64. С. 3 – 9.
- Грещук В. Мовна ситуація в Галичині кінця XVIII – початку XIX століття / Василь Грещук. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство : зб. наук. статей*. Чернівці : Рута, 2003. С. 168–173.
- Залізняк Л. Походження українців: між наукою та ідеологією : популярне видання. Київ: Темпора, 2008. 104 с.
- Історія українського правопису XVI – XX століття: Хрестоматія / Упоряд.: В. В. Німчук; Н. В. Пуряева; НАН України. Ін-т укр. мови. Київ: Наук. думка, 2004. 583 с. (Проект «Наук. кн.»).
- Історія української літературної мови (вибрані теми): навчальний посібник з курсу „Історія української літературної мови” для студентів спеціальності ”Українська мова і література” / Л.І.Мацько, В.Ф.Христенюк; НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2004. 72 с
- Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Житомир : [б.в.], 2002. 200 с.
- Крижко О.А. Історія української літературної мови. Кредитно-модульний курс. Навчальний посібник для студентів напряму «Філологія». Бердянськ, 2008. 156 с.
- Масенко Л. Т. Доба українізації 20-х років XX ст.: засади освітньої й культурної політики Миколи Скрипника. *Дивослово*. 2004. № 5. С.27 – 30.
- Масенко Л., Кубайчук В., Демська-Кульчицька О. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: док. і матеріали. 2-ге вид. допов. Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. 399 с.
- Матвієнко А. Пересопницьке Євангеліє – видатна пам'ятка українського відродження XVI ст. *Дивослово*. 2004. № 5. С. 31 – 34.
- Матвіяс І. Внесок І. Франка в українську літературну мову. *Українська мова*. 2002. №1. С. 71–77.
- Микитин-Дружинець М. Л. Кодифікована вимова приголосних у граматиках XIX ст. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 16. Одеса: Астропринт, 2006. С. 62–71.
- Микитин-Дружинець М. Л. Орфоепія лексем на сторінках західноукраїнських пам'яток XIX ст. *Мовознавчі студії*. Вип. 2. Дрогобич Посвіт, 2010. С. 276–284.
- Микитин М. Л. Відбиття орфоепічних норм у західноукраїнських граматиках XIX ст. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Ч. 2. Вип. 34. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. С. 510–516.
- Микитин М. Л. Відбиття особливостей народного мовлення у творах П.Куліша, надрукованих на сторінках журналу «Основа» (1861–1862).

- Записки з українського мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2000. Вип. 9. С. 151–161.
- Микитин М. Л. Відбиття процесу становлення норм вимови приголосних української літературної мови у першодруках та рукописах кінця XVIII – 60 р. XIX ст. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2004. Вип. 14. С.61–73.
- Микитин М. Л. Кодифікована вимова звукосполук у пам'ятках XIX ст. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 12. Одеса : Астропринт, 2003. С. 180–188.
- Микитин М. Л. Кодифікована вимова на сторінках «Граматики руського язика» Я. Головацького. *Записки з загальної лінгвістики*. Вип. 6. Одеса : ОРІДУНАДУ, 2005. С. 156–163.
- Микитин М. Л. Шевченко Т. Г. та становлення української орфоєпії. *Записки з загальної лінгвістики*. Одеса : Астропринт, 2001. Вип. 2. С. 94–108.
- Мозер М. Огляд історії української мови середньої доби. *Мозер М. Причинки до історії української мови* / [За заг. ред. С. Вакуленка]. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2008. XVI. С. 40–54.
- Мозер М. Що таке «проста мова»? *Мозер М. Причинки до історії української мови* / За заг. ред. С. Вакуленка. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2008. XVI. С. 75–111.
- Мойсієнко В. М. Про національний статус «русської мови» в часи Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 67–82.
- Муромцева О. Г. З історії української літературної мови. Харків : [б.в.], 2008. 229 с.
- Найрулін А. О. До проблеми походження писемності й літературної мови в Давній Русі. *Східні слов'яни: історія, мова, культура, переклад*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Д. : Наука і освіта, 2003. С. 81 – 84.
- Найрулін А.О., Ніколаєнко І.О. Історія української літературної мови: матеріали до вивчення курсу для студ. філол. фак-тів пед. ун-тів. 2-е вид., переробл. і доп. Луганськ, 2004. 148 с.
- Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX –початку XXI ст. Київ : [б.в.], 2002. 116 с.
- Новітні міфи та фальшивки про походження українців. : [зб. ст.] / [ред. Юлія Олійник]: Популярне видання. Київ: Темпора, 2008. 136 с.
- Огієнко І.І. Історія української літературної мови (Митрополит Іларіон).2-ге вид., випр. Київ: Наша культура і наука, 2004. 436 с.
- Півторак Г. П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 80–84.
- Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 152 с.
- Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

- Русанівський В. М. Українська літературна мова в першій чверті ХХ століття. *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 12–16.
- Сабліна С.В. Історія української літературної мови ХІХ–початку ХХ ст. Частина І. Конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 51 с.
- Скаб М. В. Основні правила української вимови церковнослов'янського тексту. *Богословський вісник* : зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. № 3. С. 112–122.
- Стафеева В.І. Історія української літературної мови. Навчально-методичний посібник. Ч. 1. Ужгород, 2001. 206 с.
- Степаненко М. З історії дослідження витоків української мови. *Дивослово*. 2000. № 7. С. 17–19.
- Таранець В. Походження етносу українці та їхньої мови. *Український глотогенез: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Походження й розвиток української мови та її говорів»* ; [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. Житомир: Полісся, 2015. С. 118–129.
- Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ століття і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні. Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. *Мовознавство: зб. наук. статей*. Чернівці: Рута, 2003. С. 22–37.
- Фаріон І.Д. Місце простої руської мови у мовній концепції Івана Вишенського *Українська мова*. 2010. № 4. 57–67.
- Фащенко М.М., Волосевич З.І, Микитин М.Л., Сенік Г.В., Яковець С.Г. Історія української літературної мови. Практикум. Одеса: Астропринт, 2001. 220 с
- Фельчак О. О. Питання походження української мови в мовознавстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Лінгвістика* № 1 (22). 2011. С.76– 87.
- Цвілюк С. А. Духовний код нації (з історії української мови і писемності): іст.-лінгв. етюди. Одеса : Друк, 2007. 397 с.
- Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 160 с.
- Шевельов Ю. Українська мова в І половині ХХ ст. (1990–1941): Стан і статус. *Шевельов Ю. Вибрані праці* : у 2 кн. [упоряд. Л. Масенко]. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Кн. І. Мовознавство. С. 26–279.
- Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.) : монографія. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Стилос», 2006. 620 с.
- Ющук І. П. Про походження української мови. *Мова наша українська : статті, виступи, роздуми*. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2003. С. 9–34.
- Danylenko A. 'Prostaja mova', 'Kitab', and Polissian Standard. *Die Welt der Slaven*. 2006. Bd. 51. Nr. 1. S. 80–115.

Довідкова література

Україна від А до Я: сучасний енциклопедичний словник–довідник / уклад. О. М. Кожушко. Харків: [Ранок Харків](#), 2009. 624 с.

Українська мова: Енциклопедія. Київ: Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.

Електронні інформаційні ресурси:

1. www.library.edu.ua.net/ – Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О.Сухомлинського
2. <http://www.nbuv.gov.ua> – веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського
3. <http://www.nplu.org> – веб-сайт Національної парламентської бібліотеки України
4. <http://www.ukrbook.net> – веб-сайт Книжкової палати України імені Івана Федорова
5. <http://library.zntu.edu.ua/res-libr-el.html> – веб-сайт “Бібліотеки в мережі Internet”
6. info@lib.ua-ru.net – наукова електронна бібліотека “Веда”
7. Journals.uran.i.ua – “Наукова періодика України”

ГЛОСАРІЙ

«Азбучна війна» – боротьба української громадськості Галичини в ХІХ ст. проти колонізаторських спроб латинізувати український алфавіт. Відомі два спалахи “азбучної війни”. Перший був викликаний появою 1834 р. “О wprowadzeniu abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego” українського вченого Й. Лозинського, у якій він запропонував увести замість не відповідної фонетичній системі української мови “мертвої” кирилиці польський алфавіт (абцадло). Другий спалах “азбучної війни” спричинила спроба губернатора Галичини 1859 запровадити в українських школах латинку законодавчим шляхом. Хвилю масового протесту проти цієї спроби, зокрема в пресі, з боку української інтелігенції підтримали відомі славісти П.-Й. Шафарик і Ф.Міклошич.

Апракос [< від грец. *ἀπραξία* – неробочий, святковий] – різновид Євангелія або Апостола, у якому текст організований не в природному порядку книг, а календарно, згідно з тижневими церковними читаннями, починаючи зі Святої (пасхальної) неділі. Апракосами є багато найдавніших слов'янських євангельських рукописів: Зографське євангеліє, Остромирове євангеліє і деякі інші.

Берестяні грамоти – пам'ятки давньої східнослов'янської писемності (ХІ – ХV ст.), написані на доступному матеріалі – бересті. Вони писалися літературною мовою, дуже близькою до живої розмовної мови тих часів. Звідси цінність берестяних грамот для вивчення історії давніх східнослов'янських говорів, а також суспільних відносин, економіки тощо.

Біблія [< грец. *τά βιβλία* (ta biblia), *βιβλία* – збірка книг] – збірка різних за характером, мовою та часом написання творів (8 ст. до н. е. – 2 ст. н. е.), яка лежить в основі богослужіння та догматики християнства та іудаїзма, визнається ними священними. Інші назви — [Святé] Письмо́, [Святé] писання. Біблія складається зі Старого (визнається Священним

Писанням і християнської, й іудейської релігій) та Нового Заповіту (визнається лише християнством).

Високий стиль – один з трьох традиційних стилів (“слогів”), що теоретично розроблялися й практично функціонували в Україні у XVII – XVIII ст. За теорією трьох стилів, високий стиль передбачав емоційно урочистий, пишномовний виклад, присвячений важливим подіям, особам, діянням богів, перемогам у битвах, доблесті героїв тощо. Virізнявся широким використанням т. зв. прикрашальних мовних засобів, зокрема словесних (метафори, синекдохи, метонімії, антономасії, повтори, подвоєння, приєднання та ін.). Ним писалися епічні твори, героїчні поеми, трагедії, ораторські виступи, конклюдії (програми шкільних наукових диспутів), драми (“Владимир” Феофана Прокоповича, “Воскресеніє мертвых” Георгія Кониського), казання Іоаникія Галятовського, Антонія Радивиловського, Данила Туптала (Дмитрія Ростовського), Стефана Яворського, твори С. Климівського, Г. Сковороди та ін. У II пол. XVIII ст. поступово виходить з ужитку, поступаючись книжно-урочистій манері викладу в українській літературній мові, що формувалася на народній основі.

В’язь – вид старовинного декоративного письма, у якому окремі літери й слова зливаються в суцільний орнамент.

Галицько-Волинський літопис – визначна пам’ятка української історіографії та літератури XIII ст. Складова частина Волинського літописного зведення кін. XIII – поч. XIV ст., найстарішим списком якого є Іпатіївський літопис. Продовжує попередні літописи – “Повість временних літ” та київський літопис. Складається з двох частин: Галицької, яка розповідає про події 1201 – 1261 рр. насамперед у Галицькій землі, зосереджуючи основну увагу навколо постаті князя Данила Романовича (Данила Галицького), та Волинської з описом подій 1262 – 1292 рр., що відбувалися у Волинських землях за князювання Василька Романовича, його сина Володимира та Мстислава Даниловича.

Глагліця [< ст.сл. – слово] — одна з двох (за більшістю версій перша) слов’янських азбук, створення якої приписують Кирилу Філософу, призначена для перекладу грецьких богослужбових книг на слов’янську мову та проведення церковних служб слов’янською мовою.

Глотогенез [< грец. glōtta – мова і грец. gonē, gonos – породження] — походження і розвиток мови. Інша назва — глотогонія.

Граматика О. Павловського – перша в українському мовознавстві друкована граматика живої народної української мови. Написана до 1805, видана 1818. Містить стислий виклад основних фонетичних і морфологічних особливостей української мови в порівнянні з російською, а також “Краткій малоросійській словарь” із 1131 акцентованим словом у реєстрі та зразки живого мовлення й усної народної творчості, що відбивають мову здебільшого південно-східного мовного ареалу. У “Граматиці малоросійского нарѣчія” О. Павловського подано майже повну і в основному правильну характеристику фонетичної системи української мови. Більше неточностей, а іноді й помилкових положень,

містить опис її морфологічних особливостей. Важливе значення для дальшого розвитку української мови мав фонетичний принцип правопису українських слів у граматиці. З'явившись на початковій стадії розвитку української літературної мови, "Грамматика малоросійського нарѣчя" О.Павловського справила великий вплив на наступні українські граматики, чим значною мірою спричинилася до усталення в мові фонетичних, граматичних і лексичних норм. Для розуміння деяких особливостей "Грамматика малоросійського нарѣчя" О. Павловського велике значення мало "Прибавленіє к грамматикѣ малоросійскаго нарѣчя", що вийшло 1822 року.

Графіті [< італ. graffiti, букв. віддряпані] – стародавні написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами на посудинах, пряслицях, стінах споруд тощо.

Давньоруська мова – одна з двох літературно-писемних мов Київської Русі, що розвинулася на традиціях церковнослов'янської мови, народною основою її була, вірогідно, північно київська говірка давньоукраїнської мови.

Державна мова – закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громад, органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, в сферах зв'язку та інформатики. Термін з'явився в часи виникнення національних держав.

Драгоманівка – фонетичний правопис, який виробила в 70-х рр. ХІХ ст. у Києві група українських філологів та інших культурних діячів (до неї входив і М. Драгоманов) під керівництвом П. Житецького для укладання словника української мови. За цим правописом, що продовжував уже набуті традиції фонетизації української орфографії, кожен звук позначався окремою літерою, а тому з азбуки були вилучені всі літери, які означали два звуки (є, ї, щ, ю, я, а також й), уведено латинську літеру j і запропоновано передавати всі йотовані сполучення je, ji, ja (на початку слова і в середині після голосних та твердих приголосних) або ъа, ъе, ъу (після приголосних для позначення їх м'якості: синья, синье, синьу, порьаодок). Африкату щ послідовно передавали через буквосполучення шч: дошч, шчока; закінчення дієслів -ться здебільшого передавалося через -тцьа (борітцьа, сподіваєтцьа) тощо.

Другий південнослов'янський вплив – вплив південнослов'янської писемності на східнослов'янську, пов'язаний із реформаторським культурно-освітнім рухом ХІV ст., започаткованим на Афоні (Греція) й поширеним у православних країнах Балкан, з орфографічними реформами патріарха Єфимія в Болгарії в кінці ХІV ст. та Костянтина Костенецького в Сербії на початку ХV ст. В Україні цей вплив відчувався з кінця ХІV ст. і тривав до 20-х рр. ХVІІ ст. включно, проте він не спричинив радикальних змін у традиційному правописі. З останньої чверті ХІV ст. починається процес унормування староукраїнського графіко-орфографічного узусу релігійного письменства, який триває протягом століть (до 1619 р.) у змаганні та взаємодії двох правописних

систем: давньоукраїнської і південнослов'янської. Це призвело до вироблення на кінець XVI – початок XVII ст. більш-менш унормованої системи правопису, що складалася з орфограм давньоукраїнських, нових староукраїнських (напрацьованих у XIV – XV ст. і закріплених у XVI ст.) та південнослов'янських. Правописна система ділової писемності, ґрунтуючись на давньоукраїнських орфограмах, розвивалася поступово й майже самостійно.

Емський акт 1876 р. – таємне розпорядження російського уряду, підписане 18 (30). V.1876 Олександром II у м. Емсі (Німеччина), про заборону друку і ввезення з-за кордону до Росії без спеціального дозволу українських оригінальних та перекладних книжок і припинення театральних вистав українською мовою, а також друкування українських текстів до музичних нот. Дозволялося лише друкувати історичні пам'ятки та художні твори, але на основі російського алфавіту. Був свого роду доповненням до Валуєвського циркуляра 1863 р.. Підставою для прийняття Емського акта 1876 р. стала доповідна записка цареві з Київського навчального округу про т. зв. українофільський рух, що начебто загрожував державній єдності Росії. Емський акт 1876 р. був спрямований на придушення спроб національно-культурного відродження, далі зросійщення українського населення. Під впливом громадськості царський уряд змушений був згодом певною мірою послабити цензурний тиск: 1881 р., наприклад, дозволено ставити на сцені також драматичні твори українською мовою; після 1905 р. – видавати окремі україномовні книги. Емський акт 1876 р. не був скасований, але втратив чинність після російської революції 1905 р.

Епіграфіка [< грец. epigraphiq – напис] – допоміжна історико-філологічна дисципліна, що вивчає стародавні написи, вирізьблені на твердих матеріалах (камінь, метал тощо).

Етногенез [< грец. ethnos – плем'я, народ] 1. Походження та формування етносу на даній території на базі різних етнічних компонентів, що існували раніше. 2. Наука, що вивчає походження етносу, етнічну історію ареалу у комплексі антропологічних, історичних, лінгвістичних, психологічних та ін. даних.

Євангеліє /Євангелія/ [< грец. euaggelion, букв. добра звістка] – 1. Частина Біблії (Нового заповіту, так звані Чотири євангелія – від святих Матфея, Марка, Луки та Іоанна), де вміщено життєпис та повчання Ісуса Христа і яка є основою християнської релігії. 2. перен., ірон. Книга, у якій викладені основні принципи, правила чого-небудь.

Життя – жанр християнської богослужбової літератури, у якій описується життя святих та аскетів. Інша назва — агіографія.

Закон УРСР “Про мови в Українській РСР”. Прийнятий Верховною Радою РСР 28 жовтня 1989 р. Потреба в державному статусі української мови в республіці була викликана складною мовною ситуацією, передусім звуженням сфери її функціонування у 30–і – 80–і рр. Питання про державний статус української мови було порушено діячами культури,

зокрема письменниками на зборах, пленумах і з'їзді СПУ. На установчих зборах Товариства української мови ім. Т. Шевченка 9 – 10 лютого 1989 р. (з жовтня 1991 р. – Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка) схвалено проєкт Закону, що його згодом доопрацювала робоча група ВР УРСР. Проєкт документа було опубліковано. 5. IX 1989 для всенародного обговорення. Закон про мову містить 6 розділів (40 статей). У ньому зазначається, що закон регулює суспільні відносини у сфері всебічного розвитку й уживання української та інших мов, якими користується населення республіки, у державному, економічному, політичному й господарському житті, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури й мови. Українська мова проголошується державною мовою в Україні.

Ізв'од – регіональний різновид старослов'янської мови, що виникав під впливом живого мовлення, редакція старослов'янської пам'ятки.

Історія української літературної мови – 1) частина історії української літературної мови і культури, що засвідчує появу та поширення літературних писемних пам'яток, створених за відповідними мовностильовими нормами; історія писемних і усних стилів української літературної мови; процес становлення і функціонування літературних мов; 2) навчальна дисципліна. Історія української літературної мови пов'язана з суспільними, економічними, культурними умовами життя українського народу, станом освіти, науки, книгодрукування, розвитком мистецтв, відбиває офіційний статус літературної мови в державі – її поліфункціональність чи обмежені культурно-національні функції. Як навчальна дисципліна історія української літературної мови сформувалася в 40–х – 50–х рр. ХХ ст. Коло проблем, що становлять предмет її вивчення, охоплює періодизацію історії української літературної мови, визначення загальних тенденцій розвитку літературної мови, відображених у граматиках, словниках, а також у текстах, що репрезентують різні стилі; визначення ролі стилів індивідуальних у загальному процесі стильової диференціації літературної мови, нормалізацію й кодифікацію літературних мов. Різні періоди в історії української літературної мови й відповідні літературно-писемні пам'ятки вимагають особливих методів аналізу, різного наукового інструментарію в описі досліджуваного історичного процесу.

Порівняльно-історичний метод переважає при аналізі мовних пам'яток XI – XVII ст. Лінгвостилістичні методи застосовуються при вивченні сучасної літературної мови. Наукова база історії української літературної мови потребує значної кількості словників як загальномовних, так і мови письменників словників. Історія української літературної мови як соціолінгвістична дисципліна ґрунтується на фактах соціології, історії, зокрема історії національної культури.

Києво-Могилянська академія – перший вищий навчальний заклад і визначний культурно-освітній центр в Україні в XVII – XVIII ст. Її роль в історії української мови величезна. Мовознавчі студії Києво-

Могилянської академії (1632 – 1817 рр.) були спрямовані на піднесення престижу церковнослов'янської (слов'янської, слов'яно-руської, славенської) і української (за тодішньою термінологією – “руської”, “малоруської”, “козацької” та ін.) мов, а також на багатомовність, що полягала у викладенні навчальних курсів різними мовами, у вивченні кількох мов. Викладання в академії здійснювалося латинською, грецькою, польською, церковнослов'янською, тогочасною українською (книжною) літературними мовами. У різних формах вивчалися латинська, грецька, церковнослов'янська, польська, українська літературна мови, старосв'ятої, пізніше – німецька, французька; із початку XVIII ст. вивчається мова окупанта. Наступницею історичної Києво-Могилянської академії вважається Національний університет «Києво-Могилянська академія», який було створено 19 вересня 1991 року. Деякий час НаУКМА мав дві філії в Острозі та в Миколаєві. Тепер вони стали окремими університетами – Національним університетом «Острозька академія» та Чорноморським державним університетом імені Петра Могили.

Київське койне – спільна розмовна мова, яка утворилася в Києві, де здавна проживали представники різних українських і східнослов'янських племен (полян, деревлян, сіверян, кривичів, новгородських словен та ін.), унаслідок стирання різких відмінностей між племінними діалектами зазначених племен і створення на цій основі наддіалектної мови, яка лягла в основу давньоруської літературної мови.

Київський літопис – одна з найдавніших пам'яток історії та літератури Київської Русі, складова частина Іпатіївського списку. Є продовженням “Повісті временних літ” і попередником Галицько-Волинського літопису, охоплює події 1118 – 1200 рр.

Кирилиця – одна з двох давніх слов'янських азбук, призначена для перекладу грецьких богослужбових книг на слов'янську мову та проведення церковних служб слов'янською мовою.

Книжна мова – мова, пов'язана з писемною (худож.-літ., наук., офіц. ділові та деякі ін. тексти), а також тексти, що реалізуються в усній формі, але організовані з орієнтуванням на норми писемної мови (значна частина матеріалів, що йде через теле- і радіоэфір, наук. доповіді, лекції, звіти тощо). Див. Писемна мова.

Койне [< грец. “спільний діалект”] – загальнонародна мова, що виникає на основі одного панівного діалекту, але вбирає й особливості /переважно лексичні/ інших діалектів.

Компаративістика [< лат. comparativus – порівняльний] – розділ мовознавства, що займається порівняльно-історичним вивченням споріднених мов. Інша назва — порівняльно-історичне мовознавство.

Конфесійний стиль [< від лат. confessio – визнання] – стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Це стиль перекладної культової (Біблія, житія, апокрифи тощо) й оригінальної (проповіді, послання, тлумачення Святого Письма, молитви, складені священнослужителями української церкви) літератури.

Конфесіональна мова [< лат. *confessionalis* – віросповідний] – церковна.

Крехівський Апостол – визначна рукописна пам'ятка української мови II половини XVI ст. (після 1563 р.). Знайдений у Крехівському монастирі на Львівщині, зберігається у ЛНБ ім. Стефаника НАН України. Пам'ятку виявив і подав про неї відомості Й. Боцян 1925 р., докладно описав І.Огієнко.

Крехівський Апостол – анонімний творчий переклад (зі значними скороченнями або доповненнями тексту оригіналу) апостольських діянь і послань з Радзивіллівської Біблії 1563 р.

Кулішівка – український фонетичний правопис, застосований П.Кулішем у “Записках о Южной Руси” (т. 1, 1856) та в “Грамматці” (1857), а потім використаний у журналі “Основа”, який видавали 1861 – 1862 рр. в Петербурзі В. Білозерський, М. Костомаров і П. Куліш.

Літературна мова – багатозначний термін, що вживається і в значенні «писемна мова», і в значенні «вищий унормований тип фіксації загальнонародної мови». І до 1917 року, і деякий час після 1917 року під терміном „літературна мова розуміли тільки мову художньої літератури. Таке тлумачення цього поняття не є безпідставним, бо поняття «мова художньої літератури» вужче за поняття «літературна мова», літературною мовою пишуться не тільки твори художньої літератури, а й твори наукові, публіцистичні, офіційно-ділові і т. д.

Літопис – історико-літературний твір у Київській Русі, у якому оповідь велася за роками.

Максимовичівка – історико-етимологічний правопис, опрацьований і теоретично обґрунтований М. Максимовичем у передмові до збірки “Малоросійські пісні” (1827, розділ “Зауваження до правопису й вимови слів”) та листі до Г. Квітки-Основ'яненка “Про правопис малоросійської мови” (1841). В основі М. – історико-етимологічна орфографія І.Котляревського з істотними додатками, спрямованими на те, щоб при збереженні існуючої форми слова створити певну можливість передавати на письмі діалектні особливості укр. мови.

Напівустав – дрібніше, ніж устав, письмо, що вживалося до кінця XV ст. Характеризувався менш правильними лініями, у яких помітна кривизна, містив скорочення, знаки наголосів, у літер помітно нахил.

Низький стиль – один з трьох традиційних стилів (“слогів”), що теоретично розроблялися й практично функціонували в Україні у XVII – XVIII ст. низький стиль передбачав емоційно нейтральний, простий виклад, присвячений буденним предметам і темам (сільськогосподарській праці, повсякденному побуту, сімейним стосункам, діловим зв'язкам), із використанням звичайних неприкрашених слів і мовних засобів. Метафори або зовсім не вживалися, або були нескладними. Цей стиль ґрунтувався переважно на живій народній мові, не тільки на її лексиці й фразеології, а й на особливостях фонетичної й граматичної будови. Книжно-традиційні засоби, як і в новій українській літературній мові, були стилістично

маркованими і призначалися для урочисто-піднесеного або зниженого сатирично-гумористичного зображення.

Низьким стилем писалися численні сатирично-гумористичні вірші-трагестії, вірші-орації, вірш. оповідання, інтермедії, діалоги.

Норма мовна – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Мовна норма – головна категорія культури мови, а також важливе поняття загальної теорії мови. Розрізняють єдино можливі, обов'язкові мовні норми, які відбивають характерні ознаки системи мови, і норми літературної мови. В історії української літературної мови відбивається змагання літературних норм, властивих східній і західній писемно-літературним практикам (варіантам української літературної мови), витворення на спільному мовно-культурному ґрунті єдиних літературних норм української мови. Усталенню цих норм в українській мові сприяла наукова і видавнича діяльність І.Огієнка. Програмним гаслом журналу “Рідна мова”, що його заснував і редагував протягом 1933 – 1939 рр. І. Огієнко у Варшаві, було твердження: “Для одного народу – одна літературна мова, один правопис”. Становленню мовної норми в українській пресі присвятив ґрунтовні дослідження М. Жовтобрюх. Питання літературної норми висвітлюються в збірнику „Культура слова”.

Палеографія [< грец. *palaios* – стародавній і *graphō* – пишу] — допоміжна історико-філологічна дисципліна, що досліджує давні рукописи, історію письма (спосіб написання, форму літер, особливості матеріалу, на якому писали тощо), його еволюцію та характерні особливості.

Палімпсест [< грец. *παλίμψηστον*, від *πάλιν* – знову + *ψηστός* – зіскоблений, лат. *Codex rescriptus*] — старовинний рукопис, зазвичай пергаментний, із якого змивався (чи зіскоблювався) старий текст, а на його місці писався новий.

Пересопницьке Євангеліє – визначна рукописна пам'ятка староукраїнської мови та мистецтва XVI ст. Один з перших українських перекладачів канонічного тексту, здійснений 1556 – 1561 рр. Михайлом Василевичем із Сянока та архімандритом Пересопницького монастиря Григорієм у с. Двірці та м. Пересопниці на Волині (тепер село Рівне Рівненського р-ну Рівненської обл.). Написане на пергаменті пізнім уставом чорним чорнилом і циноброю (червоною фарбою). У рукописі є ще “дробне письмо”, яким виписані всі приписки, післямова тощо. Пам'ятка містить унікальний матеріал для вивчення історії української мови на всіх її рівнях та взаємодії народнорозмовних і книжних елементів в українській літературно-писемній мові XVI ст. У ній чітко проступають риси живої народної мови.

Писемна мова — мова, зафіксована на папері чи ін. поверхні за допомогою усталеної системи графічних знаків, що сприймаються зором та розташованих у певній лінійній послідовності і співвіднесених із

одинацями реального, звукового мовлення; одна з двох форм реального існування мови як засобу комунікації. П. м. виникла пізніше від усної і є вторинною (графічною) формою матеріалізації висловлення. Характерними для цієї мови є відтворюваність, властивість бути перенесеною у просторі і збереженою у часі.

“Повість временних літ” – визначна пам’ятка історіографії й літератури Київської Русі, літописне зведення, складене у Києві на поч. XII ст. Написана мовою, близької до живої народної з нашаруванням церковнослов’янських елементів. Стиль лаконічний, місцями урочистий. “Повість временних літ” наклала відбиток на все наступне літописання східних слов’ян.

“Погодіна – Соболевського теорія” – умовна назва за прізвищами двох найбільш відомих авторів антинаукової теорії про російський етнічний характер населення Наддніпрянщини (зокрема, Києва й Київщини) за часів Київської Русі й неавтохтонність українського населення на цій території. Постала як новий етап боротьби російської шовіністичної науки з українським національним відродженням у XIX ст., коли передовою славістичною думкою було доведено самотність українського народу та його мови, що до цього трактувалася в Росії лише як наріччя російської.

“Проста мова” – поєднання церковнослов’янських і давньоруських книжних елементів з українізмами та полонізмами, що проникали через посередництво польської мови. Застосувалася в усіх жанрах літератури й ділового письменства другої половини XVI – XVIII ст. писалася (або перекладалася) література розрахована “для лепшого виrozumлення люду христіанського посполитого”.

Псалтир – Книга Псалмів, одна з книг Старого Заповіту Біблії (у православних грецькому та слов’янському варіантах Біблії), що містить 150 чи 151 пісен-псалмів.

Редакції пам’яток — див. ізводи.

Середній стиль – один з трьох традиційних стилів (“слогів”), що теоретично розроблялися й практично функціонували в Україні у XVII – XVIII ст. Його властивості розкривалися в зіставленні з високим стилем і низьким стилем, отже, у трихотомічній класифікації він був ніби своєрідною проміжною ланкою. За теорією трьох стилів, середній стиль передбачав емоційно спокійний, помірно прикрашальний виклад, присвячений менш важливим предметам і темам, ніж у високому стилі. Слова й стилістичні фігури в ньому більш-менш прямо співвідносилися з реаліями і поняттями середнього рівня. Із високого стилю запозичувалися т. зв. прикрашальні мовні засоби, із низького – прості, звичайні. Перевага надавалася частковим метафорам, не надто вишуканим судженням тощо. Середній стиль спирався на живу народну українську мову, особливо її лексику й фразеологію, менше – на її фонетичні й граматичні форми.

Скоріпис – тип письма давніх кириличних рукописів, у якому втрачено виразність у графіці букв, для якого характерні широта, розмашистість

написання, зв'язність літер, їх нахил управо, значна кількість скорочень; утвердився як форма рукописного запису тексту для задоволення практичних цілей. У східних слов'ян з'явився в XIV ст. за панування уставу, але поширився разом з півуставом; у XVI – XVIII ст. вже домінував у ділових записках.

“Слово о полку Ігоревім” – найвидатніша світська пам'ятка Київської Русі XII ст., шедевр світової літератури, створений під враженням походу новгород-сіверського князя Ігоря Святославича та ін. Руських князів проти половців 1185 р. Основою мови “Слова” є народнопоетична стихія, тогочасна жива розмовна мова.

Слов'янорусська (слов'яноукраїнська) мова – церковнослов'янська мова, що включає живі елементи загальнонародної мови – східнослов'янські, українські нашарування у фонетиці, морфології й лексиці; уживалася протягом всього феодального періоду аж до формування буржуазних націй /до I половини XVIII століття/, як правило, у мові церкви, церковнослужбовій літературі.

Список – рукописна копія чого-небудь.

Старослов'янізми – лексичні, фразеологічні, фонетичні та інші запозичення зі старослов'янської мови.

Старослов'янська мова – перша літературно-писемна мова слов'ян, що створена Кирилом і Мефодієм на основі солунсько-македонського діалекту староболгарської мови та книжно-писемних традиціях давньогрецької мови (літературної мови Візантії) для репрезентації найдавніших перекладів (із 60-х рр. IX ст. до кінця XI ст.) грецьких богослужбових книг, представлена в пам'ятках, написаних двома системами письма: кирилицею і глаголицею.

Староукраїнська літературна мова – поширена в XIV – XVIII ст. в Україні, Білорусі, а частково і в прилеглих землях (Польщі, Молдові) мова юридичних документів, згодом – конфесійної, полемічної, художньої, проповідницької, історіографічної, частково наукової літератури. Українська й білоруська писемні мови XIV – I пол. XVI ст. представлені головним чином юридичними документами: дарчими й купчими грамотами, заповітами тощо.

Сучасна українська літературна мова – мова сучасних засобів масової інформації, ділового спілкування, науки, освіти, художньої творчості, розмовного стилю. У широкому розумінні ототожнюється з новою українською літературною мовою (у сучасних словниках, граматиках саме в такому розумінні використовуються тексти нової української літературної мови, що сприймаються сучасними читачами як нормативні). У вузькому розумінні – літературна мова, яку вживають три останні покоління учасників мовної комунікації, тобто часові межі її охоплюють 60 років. Визначальними для неї є літературні норми, яких дотримується середне, найактивніше в суспільному житті, покоління.

Тенденція [< нім. Tendenz < лат. tendere – прагнути] напрям розвитку якого-небудь мовного явища або мови в цілому.

Теорія трьох стилів – традиційне для Європи доби Відродження і бароко вчення про поділ мови на три стилі (“слоги”): високий, середній і низький. Успадкована з античних часів, зокрема через олександрівську філологічну школу. В Україні розроблялась у XVII – XVIII ст. викладачами Києво-Могилянської академії. Поділ на стилі передбачав обов’язкову залежність між предметами викладу, тематикою й добром мовних засобів та жанрів. Певною мірою він перетинався із структурно-типологічним поділом літературної мови на слов’яноноруську, книжну українську й живу народну.

Українізація – розширення суспільних функцій української мови, упровадження її до офіційного вжитку в державних, політичних, громадських і культурно-освітніх установах та організаціях у 20–х рр. на території УРСР та в місцях компактного проживання українців в інших республіках СРСР.

Українська мова – мова корінного населення України, а також українців, що проживають за її межами: у Казахстані, Польщі, Словаччині, Румунії, Канаді, США, Австралії та ін. країнах. Українська мова входить до другого десятка найпоширеніших мов світу, нею розмовляє близько 45 млн. людей.

Уста́в (унціал) різновид письма давніх рукописів із виразними, великими, геометричної форми, майже квадратними літерами, не зв’язаними одна з однією, написаними перпендикулярно до рядку, із рівними відступами між ними. У слов’янській писемності з’явився на основі візантійського літургійного уставу (унціального письма) з появою перших богослужбових Книг (Остромирове Євангеліє, Ізборник Святослава 1073 р. та ін.).

Ха́ртія [< грец. chartion, зменш. < chartēs – папір, лист із папіруса для письма < лат. charta – папір, лист папіруса] — старовинний рукопис, а також матеріал (звичайно папірус або пергамент), на якому його написано; урочиста назва деяких документів суспільно-політичного значення, декларацій; у середні віки – грамота.

Церковнослов’янська мова – територіальний варіант старослов’янської мови, яка виконувала функції писемно-літературної церковної мови на певній слов’янській території, мова будь-якого слов’янського народу, утворена на основі старослов’янської мови під впливом живомовного середовища. За походженням книжно-болгарська, своєю функцією наближалася до латині, яка од Середньовіччя була літературною мовою багатьох західноєвропейських держав. Розрізняють кілька локальних ізводів (варіантів) цієї мови: руський, болгарський, сербський та ін. В Україні проіснувала до кінця XVIII ст.

Навчальне видання

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Електронні методичні рекомендації
та матеріали до практичних занять з курсу
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Електронне практичне видання

Укладач

Дружинець Марія Львівна

Оригінал-макет виготовлено в авторській редакції

Шрифт Times New Roman.

Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читачів файлів формату PDF.

Обсяг даних 0,9 МБ

Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців
Філологічний факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058